

Dobro v učení grófa Tolstého a F. Nietzscheho (Filozofia a kázanie) - IV. a V. kapitola

Lev Šestov

Šestov, L.: Dobro v učení grófa Tolstého a F. Nietzscheho (Filozofia a kázanie) - IV. a V. kapitola. In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 3.

IV.

Ako odpoveď na tie otázky môžu pre nás poslúžiť výsledky, ku ktorým dospel gróf Tolstoj vo svojej dedine. Všetci ich poznajú, a nie je potrebné o nich detailne hovoriť. Tvrdil, že všetko naše nešťastie je v tom, že my, inteligentní a zabezpečení ľudia, pomáhajúc nešťastným biednym ľuďom z ljapinovskej či iných nocľahární, sami nie sme dostatočne mravní na niečo také, a predtým ako vyličieme iných, sa musíme vyličiť my sami. Peniazmi sa nedá nič urobiť, pretože peniaze títo ľudia nepotrebujú. Je potrebné ich naučiť pracovať, vážiť si a milovať prácu - tú prácu, ktorou sa obstarávajú prostriedky pre život. A ako ich my môžeme tomu naučiť, keď sami nič nerobíme? A tak je potrebné predovšetkým porozmýšľať o nás samých, polepšiť sa, a vtedy sa všetko ostatné napraví. Vtedy môžeme učiť slovom i činmi, a nie iba slovom, ktorému naše činy protirečia. A potom, keď sa takto vzdáme práva na cudziu prácu, tak prestaneme odoberať od druhých aj prostriedky, ktoré oni potrebujú a nám slúžia iba kvôli prepychu. A tak gróf Tolstoj, ktorý zo seba zhodil európske šaty a obliekol sa ako mužik, si sám začal kúriť v peci, upratovať izbu, orať, siať atď. „A potom, keď som si to uvedomil,“ hovorí, „bol som **úplne odmenený** za to, že som sa nezľakol záverov rozumu a šiel som ta, kam ma viedli.“[\[1\]](#)

Aká bola odmena? Zmenilo sa niečo na postavení obyvateľov ljapinovskej nocľahárne? Stal sa ich osud menej hrozným? Nie, je zrejmé, že na ljapinovcov sa zabudlo; sám gróf Tolstoj sa však stal lepším. Sám objasňuje: „Oddal som sa osemhodinovej fyzickej práci v tú polovicu dňa, ktorú som predtým trávil ťažkým bojom s nudou, a ostalo mi ešte osem hodín. Ukázalo sa, že fyzická práca nielenže nevyklučuje možnosť duševnej činnosti, nielenže zlepšuje jej kvalitu, ale ju aj podnecuje.“ A ďalej hovorí: „Čím ťažšia bola práca, čím viac som sa približoval k tomu, čo je považované za najťažšiu poľnohospodársku prácu, tým viac **pôžitku** a poznania som získal a dostal som sa do užšieho a vreľšieho styku s ľuďmi a **tým viac životného šťastia som získal**.“ Nehľadiac na varovania lekárov, fyzická práca nielenže neškodila jeho zdraviu, ale naopak, tým „silnejší, čulejší, veselší a lepší“ sa cítil gróf Tolstoj, čím viac pracoval. A nad to všetko - a to je najhlavnejšie - zakúsil úplný duševný pokoj, uspokojenie svedomia, ktoré výrečne a pateticky sľuboval každému, kto bude nasledovať jeho príklad: „Pocítiš radosť žiť slobodne s možnosťou konať dobro, prerazíš okno, výhľad do mravného sveta, ktorý bol pred Tebou ukrytý.“

Takýto je výsledok, ku ktorému dospel gróf Tolstoj vo svojej dedine. U nášho učiaceho sa brata existuje možnosť dobrého života, záchrana pred nudou, možnosť stať sa čulým, veselým, radostným a hlavne opäť prilákať dobro na svoju stranu, upokojiť svoje svedomie a stať sa veľmi dobrými, mravnými a šťastnými ľuďmi. Gróf Tolstoj sa to naučil u biednych ľudí z ljapinovskej nocľahárne, ktorým šiel pomôcť. Či nie je pravda, že tí ľudia boli preňho šťastným nálezom, presne takým, ktorý

v tom čase nadovšetko potreboval, keď už viac nedokázal byť čulým, veselým, šťastným a mravným na levinský spôsob, v ktorom sa tak cenil lov včiel, rodina a všetko ostatné? Taký už je zrejme osud úbožiacov: vždy slúžili a slúžia ako prostriedok pre bohatých – ak sa nedá alebo nie je potrebné odobrať im materiálne dobrá, poskytnú „mravnú“ útechu. Ukázalo sa, že nielenže s ohľadom na ljapinovskú núdzu „**sa takto žiť nedá**“, **no dá sa žiť inak** – radostne, veselo, čulo, úplne tak, ako žil svojho času Levin alebo Pierre Bezuchov po ženbe. Ešte zjavnejšie sa teraz, po sčítaní, objavil jeden úplne nový a nezvyčajne vážny zdroj života – poznanie toho, že všetky tie radosti nie sú také, aké u iných ľudí, a dokonca dobro nie je také, ako u Levina, ale je činom v mene a pre trpiacich blízkych.

Ak aj predtým bolo možné sa rozhorčovať na tými všetkými, ktorí nežili ako Levin, ak aj predtým bolo možné pre „dobro“ zničiť Vronského, Koznyševa, Annu Kareninovú – tak teraz je zbytočné i hovoriť o tom, že toto právo sa mení na povinnosť, možno by sa dalo povedať, že na svätú povinnosť, ak by sa za slovom „zničenie“ neskrýval obsah, ktorý tak neladí s našimi predstavami o svätosti. Gróf Tolstoj, ako je zrejme, dlho čakal na ten moment, keď bude nakoniec môcť začať kázať priamo a otvorene – nie v románoch, kde musel útočiť veľmi opatrne, zachovávajúc všetky zvyky, ktoré si vyžadovalo umelecké zadanie, ale v osobitných článkoch, ktoré nemajú iný zámer, než akým je kázanie.

Práve v tom našiel svoju úlohu, svoju skutočnú úlohu.

Pravda, gróf Tolstoj tvrdí, že našiel spôsob, ako vyliečiť ľudstvo zo všetkých spoločenských chorôb. Podľa svojich slov sa nakoniec zmocnil Archimedovej páky. Stačí iba zatlačiť – a celý starý svet sa prevráti, všetko nešťastie zmizne a ľudia sa stanú šťastnými. Avšak o tejto stránke veci hovorí len málo. Podľa neho sa to rozumie samo od seba, je to také samozrejmé, že dokonca ani nepripúšťa skutočné pochybnosti o vhodnosti prostriedkov, ktoré odporúčal pre spasenie ľudstva. Na všetky možné námietky odpovedá buď rozprávkami o človeku, ktorý svojou nástočivosťou vystrašil ducha mora,^[2] alebo všeobecnými úvahami, podobne, ako v nasledujúcej ukážke: „To bude vtedy (to znamená, že všetci ľudia sa vtedy naučia žiť podľa princípov grófa Tolstého),^[3] **čo bude veľmi skoro**, keď si naši ľudia a za nimi veľká väčšina ľudí nebude myslieť, že je hanba ísť vo vlastných čizmách na návštevu, ale že nie je hanba chodiť v galošiach okolo ľudí, ktorí nemajú žiadnu obuv; že je hanba nevedieť po francúzsky alebo nepoznať najnovšie správy, ale nie je hanba jesť chlieb a nevedieť, ako sa robí; že je hanba nemať naškrobenú košeľu a čisté šaty, ale nie je hanba chodiť v čistých šatách a ukazovať tým svoju jalovosť; že je hanba mať špinavé ruky, ale nie je hanba, ak človek nemá mozole. Všetko to bude vtedy, keď si to bude vyžadovať verejná mienka.“^[4] „Čo bude veľmi skoro!“ Skoro je pravdaže pojem podmienený: môže to byť o 50, o 100 rokov – ale možno i skôr. Odvtedy, čo bol článok „Myšlienky vyvolané sčítaním“ dokončený, prešlo 20 rokov. Nehľadiac na to, že gróf Tolstoj celý ten čas hlásal to isté, okolnosti sa nielenže nezlepšili, ale stali sa ešte strašnejšími.

Ak by sa teraz, tak ako pred 20 rokmi, rozhodol navštíviť moskovské noclahárne, samozrejme by tam už nenašiel svojich starých známych. O nich sa už postaral čas, ktorý zmietol radosti i nešťastia; no našiel by tam nových ľudí, v rovnakej hrôze ako tých, ktorých tam videl vtedy. A tých ľudí je tam teraz oveľa viac, ako predtým. Za 20 rokov desiatky, možno stovky tisíc ľudí prešlo cez rožnovskú noclaháreň; žili tam, trápili sa tam, páchali zločiny, umierali – v tom istom čase, keď sa gróf Tolstoj mravne zdokonaľoval v Jasnej Poljane a pripravoval horlivé články na adresu tých inteligentov, ktorých jeho príklad neprímäl k napodobneniu. Čo to znamená? Ako môže gróf Tolstoj presviedčať seba i nás, že bol úplne spokojný s tým, že sa nezlakol záverov rozumu? O akom uspokojení môže byť reč, kým existujú ljapinovci, a ešte v takom množstve? Prorocké „čo bude veľmi skoro“ sa teda ukázalo nepravdivým! A ako bolestne nepravdivým!

Tu sa ukazuje, čo na prvý pohľad vyzerá ako paradoxná okolnosť, že kázeň ako i mnohé iné formy duchovnej aktivity človeka nemajú a ani nehľadajú svoj cieľ mimo tohto človeka samého. Je

evidentné, že gróf Tolstoj nielen slovom, ale i príkladom učí ľudí pomáhať bližným. Ukazuje sa, že ani slovo, ani skutky nemajú vzťah k bližným. Články a knihy, jedna lepšia ako druhá, čo sa týka sily a plnosti ich vyjadrení, neustále pripomínajú čitateľom nepokojného mysliteľa Jasnej Poljany; gróf Tolstoj sa čoraz viac a viac upevňuje vo svojom presvedčení, že odkryl novú cestu, ktorá s určitosťou vedie – a to veľmi rýchlo – k šťastiu všetkých. No šťastie je stále rovnako ďaleko ako predtým, ale trápenie, to strašné trápenie, o ktorom nám tento znamenitý umelec rozprával tak majstrovsky, ostalo rovnaké, ba ešte sa zvýraznilo. A on je „uspokojený“? Zabudol už na svoje „takto sa žiť nedá“ len preto, že orie a píše dobré knihy, že sa mu znova podarilo prilákať na svoju stranu „dobro“? „Rozdával som s takou radosťou“ – považuje tento čin rozdávania za tak dôležitý, že po ňom už možno zabudnúť na hrozné „takto sa žiť nedá“ a dokonca vystupovať so surovými, zničujúcimi usvedčeniami proti tým všetkým, ktorí nevidia východisko v ním naznačenej ceste?! V *Myšlienkach vyvolaných sčítaním* tento ukazovateľ ešte nie je tak viditeľný. Gróf Tolstoj, znova cítiac príjemnosť dobra, považoval sa ešte za príliš bohatého na to, aby sa hneval a rozhorčoval. Akoby sa nádejal, že láskavosťou a dobrými slovami povedie za sebou ľudí. No ľudia za ním samozrejme nešli. A ako čas plynul a „čo bude veľmi skoro“ sa omeškalo, šťastné časy neprišli, proroctvo sa nenaplnilo – hnev grófa Tolstého stále rástol. Objavilo sa nevyhnutné – „kto za to môže?“ Kto za to môže, že jednoduché a jasné učenie grófa Tolstého sa nerealizuje? Vinní sú ľudia a iba oni; kto iný, okrem nich; koho možno viniť, na koho možno zaútočiť, komu možno robiť výčitky? Taký je už charakter morálky. Nemôže existovať bez svojho protikladu – nemravnosti. Dobro potrebuje zlo ako objekt pomsty a dobrým ľuďom treba zlých ľudí, ktorých možno postaviť pre súd, aspoň pred imaginárny súd svedomia.

Tým sa práve objasňuje zvláštna záľuba grófa Tolstého v kantovskej *Kritike praktického rozumu*.^[5] Stúpenec Evanjelia, učeník Krista vyhlasuje, že kritika praktického rozumu „v sebe obsahuje podstatu mravného učenia“. Už len pôvod „kritiky“ oberá pravého kresťana o právo nazývať sa „kantovcom“. *Kritika praktického rozumu* je iba prístavbou ku *Kritike čistého rozumu*. Kant objavil syntetické sudy *a priori* a označil ich za prameň nášho poznania a podmienku existencie vedy. Metódou, ktorú použil vo svojich *Prolegomenách*,^[6] obmedzil skepticizmus Huma, ktorý založil nemožnosť existencie akejkoľvek vedy. Či už mal Kant svojím riešením humovskej úlohy pravdu alebo nie, samo riešenie sa mu zdalo takým dôležitým a všezahrňajúcim, že ho bez zaváhania uplatnil v otázkach morálnej filozofie.

V skúsenostných vedách nás miatol pojem príčinnosti a boli sme náchylní chápať ho ako neoprávnený výtvar skúsenosti. Kant dokázal jeho oprávnený pôvod, počítajúc ho k syntetickým apriórnym súdom, teda k takým, ktoré predchádzajú a podmieňujú skúsenosť. Kategorický imperatív je vybudovaný podľa vzoru a podoby kategórie príčinnosti, a to preto, že kvôli úplnosti systému tak musel byť vybudovaný.

Reálne protirečenia vo sfére mravného života už podľa Kanta neexistovali. Pred ním stála nedokončená budova metafyziky a jeho úloha spočívala iba v tom, aby dokončil a nenechal už raz navrhnutý a napol vyhotovený plán. A tak sa objavil kategorický imperatív, postulát slobody vôle atď. Všetky tieto, podľa nás tak osudné problémy, mali podľa Kanta hodnotu iba stavebného materiálu. V jeho stavbe boli nedokončené miesta, ale on potreboval metafyzické zátky: nezamýšľal sa nad tým, akú súvislosť so skutočnosťou má to alebo iné riešenie, hľadel iba na to, či je v súlade s kritikou čistého rozumu – či potvrdzuje alebo vyvracia architektonickú harmóniu logickej stavby. Samozrejme, že svoj cieľ dosiahol. Logický súlad medzi časťami budovy je dosiahnutý – je celkom kantovský. No tým prekvapujúcejší je vzťah grófa Tolstého ku kritike praktického rozumu. Čo majú spoločné kategorický imperatív, čiže princíp odplaty hlásaný Kantom, a evanjeliové učenie? Ak nemeckí profesori cítia úctu pred mravným učením Kanta, ak sa nadchýňajú jeho „ušľachtitou obhajobou povinnosti“, je to pochopiteľné. Najviac sa im páči tá okolnosť, že Kant prirovnáva istotu a presnosť etických záverov k matematike. Ale gróf Tolstoj? Ako sa mohol zmieriť s učením, v ktorom

sa ako princíp trestu ukazuje nie milosrdenstvo, ale spravodlivosť („hrdé slovo: spravodlivosť“, ako sa vyjadroval ešte vo *Vojne a mieri*),^[7] kde sa vraví, že trest je potrebný nie preto, aby ochránil spoločnosť pred nebezpečenstvom, a tiež ani nie preto, aby napravil zločinca, ale **preto**, lebo sa spáchal zločin. Podľa Kanta možnosť vymeniť v tomto prípade slovo „kvôli“ slovom „preto“ bola skutočným a veľmi dôležitým víťazstvom: ad majorem gloriam kritiky čistého rozumu, záujmy ktorej sa podľa jej autora, prirodzene, zdali najvyššími. No gróf Tolstoj hovorí, že kritika čistého rozumu nestojí za nič, že ona „sa iba mlčky prizera vládnucemu zlu.“ Čo ho priviedlo ku kritike praktického rozumu? Sotva sa mu páčilo učenie Kanta o súcite. Ako je známe, Kant odmietal súcit z toho „dôvodu“, že iba zvyšuje množstvo utrpenia, pridávajúc k zármutku trpiaceho ešte zármutok súcitiaceho. Všetky tie praktické závery, ktoré sa tak hodili Kantovi, sú v takom malom súlade s nárokmi grófa Tolstého, slovami ktorého „všetko blaho ľudí spočíva v odmietnutí seba a v službe druhým!“^[8] Čo vyburcovalo jeho, ktorý tak skúpo šetrí pochvalami pre učencov – najmä slávnych – aby vyzdvihoval „kritiku praktického rozumu“? Zjavne iba jedno: kategorický imperatív, povinnosť slúžiť dobru ako dobru – to isté, čo vtedy Levin po mučivých pochybnostiach zavrhol ako klamlivý princíp zameraný proti životu. Teraz je grófovi Tolstému tento princíp drahý nadovšetko. „Slúžiť dobru“ – nielen že nie je námahou, ale je to uľahčením námahy. A navyše mu to dáva, okrem zdanlivých povinností ešte **právo** vyžadovať od druhých ľudí, aby robili to, čo robí on, a aby žili tak, ako žije on. Dáva mu to šťastnú možnosť vystúpiť s kázaním, odhaľovať nové horizonty a perspektívy, ktoré teraz viac ako kedykoľvek predtým potrebuje, potom ako *Vojna a mier* a *Anna Kareninová* uzavreli jedno obdobie jeho existencie, v ktorom boli iné horizonty a perspektívy. A povinnosť, čistá kantovská povinnosť, v tej podobe, ktorá nedovoľuje nijaké pochybnosti o tom, čo „sa môže“ a čo „sa nesmie“ robiť, sa stáva základom učenia grófa Tolstého, toho istého grófa Tolstého, ktorý ešte nedávno tak málo dôveroval rozumu a požadoval od ľudí, aby nemenili ľahkovážne cestu svojich otcov a verili nie dôvodom rozumu, predstavujúceho si, že môže pretvoriť svet, ale bezprostrednému inštinktu, ktorý umožňuje „vniknúť do pôdy ako pluh“.

V.

Možno sa čitateľovi budú zdať porovnávanie nového učenia grófa Tolstého s jeho predchádzajúcim svetonázorom nespravodlivé a nepotrebné. Kto si pripomína staré – prichádza o oko.^[9] A potom, gróf Tolstoj sa tak slávnostne zriekol svojej minulosti, že vyčítať mu protirečenie a nedôslednosť je úplne zbytočné. Veď sám sa priznal, že sa mýlil. Čo ešte? Predovšetkým je gróf Tolstoj posledný, komu by som chcel niečo vyčítať. Bol, je a navždy ostane „veľkým spisovateľom ruskej zeme“. Ak nazerám do jeho minulosti, vôbec nie preto, aby som ho usvedčil, ale jedine preto, aby som si vyjasnil zmysel a význam jeho učenia. A potom, mňa až tak neprekvapuje rozdiel medzi novým a starým grófom Tolstým, ako jednota a dôslednosť vo vývoji jeho filozofie. Pravdaže v nej existujú i podstatné rozpory a nemalo by sa na nich zabúdať. Každopádne je gróf Tolstoj v čase *Vojny a mieru* a *Anny Kareninovej* pre nás dôležitým svedkom, ktorého je nielen možné, ale rozhodne potrebné vypočuť. Najmä s ohľadom na tú skutočnosť, tak ako už bolo povedané vyššie, že tento neobyčajný človek húževnato a neprestajne počas celého svojho života vyjadroval presvedčenie, že mimo „dobra“ niet záchrany. Premeny jeho filozofie nikdy nevyšli za hranice „života v dobre“: premeny nastali iba v predstave o tom, v čom sa nachádza dobro a čo je potrebné robiť, aby ho mohol považovať za svoje. Práve preto si bolo možné u grófa Tolstého vždy všimnúť takú čisto sektársku neznášanlivosť vo vzťahu k cudzím názorom a k spôsobu života, ktorý bol odlišný od toho jeho. Taká už je vlastnosť dobra. Kto nie je s ním, ten je proti nemu. A každý človek, ktorý uznáva zvrchovanosť dobra, je prinútený deliť svojich blízkych na dobrých a zlých, t. j. na svojich priateľov a nepriateľov. Pravda, gróf Tolstoj vyjadruje neustálu pripravenosť odpustiť človeku a presunúť ho z triedy zlých do triedy dobrých – no pod nevyhnutnou podmienkou kajania sa. „Priznaj sa, že si sa mýlil, že si bol zlý, že si žil podľa seba a potom ťa nazvem dobrým.“ Iný spôsob zmierenia neexistuje. Ba čo viac, bez splnenia tejto podmienky vzniká večné nepriateľstvo. Pravda, nepriateľstvo nie v bežnom slova zmysle. Gróf Tolstoj nebude udierať, nepodvedie svojho protivníka. Dokonca naopak, nastaví i druhé líce, keď ho udrú po jednom, prijme urážku i žiaľ a bude tým spokojnejší, čím viac bude musieť vydať. Jednako sa

len nevzdá svojho práva na dobro. Pri akomkoľvek siahnutí na toto právo gróf Tolstoj prejavuje takú chamtivosť, akú prejavuje u Shakespeara Henrich V., keď ide o slávu. Obaja – gróf Tolstoj i Henrich V. – si myslia, že v tomto prípade chamtivosť nie je nedostatkom, nemožno ju vyčítať, ale v skutočnosti musí byť chápaná ako prednosť človeka. U anglického kráľa je to samozrejme bez otázok, no keď gróf Tolstoj prejavuje rovnakú pripravenosť brániť svoje blaho, ako stredoveký rytier, je to už vážny dôvod na zamyslenie. Tá mravnosť, to dobro, ktoré ako sme si vždy mysleli, stojí mimo bežného egoistického súperenia, sa ukazujú rovnako ľudskými, neodcudziteľnými blahami, tak ako všetky ostatné, načisto pohanské blahá, ako sláva, moc, bohatstvo atď. Kvôli dobru je tiež možný neúprosný boj, iba s použitím iných zbraní. Celý život grófa Tolstého tomu slúži ako príklad; celá jeho kázeň tomu slúži ako dôkaz. Vo svojej ostatnej práci *Čo je to umenie?* gróf Tolstoj, už ako sedemdesiatročný starec, vstúpil do boja za svoje práva s celým ľudským pokolením. A aký je tento boj pre neho inšpiratívny! Tá kniha, ktorej celá úloha sa zredukovala na to, aby oznámila ľuďom: vy ste nemravní, ale ja som mravný, to znamená, najvyššie blaho je pri mne, ale nie pri vás, je napísaná s majstrovstvom, ktorému podobné nenájdete nielen v súčasnej ruskej, ale ani v európskej literatúre. Napriek navonok pokojnému, takmer epickému tónu, viedol gróf Tolstoj svoje pero vášnivým pobúrením a rozhorčením, ktoré je až príliš zjavné pre tých, ktorí sa nie veľmi zaujímajú o prameň tvorby tohto neobyčajného spisovateľa. Po nadávkach, ktorými sa obyčajne vyjadruje hnev človeka, tam niet ani stopy. Gróf Tolstoj sa vyhýba otvorenému posmechu. Všetkými jeho zbraňami sú prenikavá irónia a niekoľko na prvý pohľad neškodných prívlastkov – „zlý“, „nemravný“, „skazený“ atď. Slovo „drzosť“ je použité iba raz – vo vzťahu k Nietzschemu. Zdalo by sa, že takouto cestou sa nedá nič urobiť, osobitne v našom čase, keď slovo „nemravný“ už zjavne stratilo svoju pôvodnú ostrosť, a jeho opozitum, slovo „cnostný“, ktorým sa gróf Tolstoj nebojí použiť na označenie seba a tých svojich, sa považuje takmer za synonymum komického. No napriek tomu, čo dokáže talent! *Čo je to umenie?* je vzorom polemickej literatúry. Dôraznejšie povedať to, čo povedal gróf Tolstoj, sa nedá, dokonca ani mimo podmienok kresťanskej sebaobrany, do ktorej sa on dobrovoľne postavil. Som hlboko presvedčený, že veľká väčšina čitateľov, najmä ruských – bez ohľadu na to, ako sú vzdialení od ideálov grófa Tolstého, a nehladiac na to, ako málo sú ochotní zrieknuť sa výsad svojho privilegovaného stavu, si s ozajstným nadšením prečítali jeho nové dielo a zistili, že „v skutočnosti“ má úplnú pravdu. Pravda, i tentokrát, tak ako predtým, záležitosť „dobra“ sa vôbec neposunula vpred. Dokonca je to ešte horšie. Pretože medzi mnohými čitateľmi tolstojovskej literatúry, vychutnávajúcimi si umelecký talent veľkého majstra, sú i takí, ktorí sa v skutočnosti chcú niečo od neho naučiť a napraviť svoj život. A na svedomie tých ľudí padajú slová grófa Tolstého ako olovo, ich i bez toho neutešený život je otrávený hroznými útokmi nemilosrdného sudcu. „Áno, my jeme, pijeme, obliekame sa a všetko berieme od mužikov, ktorým za to nič nevraciame,“ – opakujú slová učiteľa, no nič samozrejme urobiť nemôžu. Idú na dedinu, kam ich volá gróf Tolstoj, a vracajú sa odtiaľ s novou zásobou výčitiek svedomia, keďže tam nič alebo takmer nič nemohli robiť podľa toho programu, ktorý bol pre nich vypracovaný v Jasnej Poljane. Vyžadovalo sa od nich, aby žili medzi mužikmi ako roľníci; oni to pravdaže nemohli urobiť a odišli späť do mesta chorí, vyčerpaní, otrávení s ťažkým vedomím veľkosti dlhu, ktorý majú za sebou. Tí, ktorých gróf Tolstoj mal alebo aspoň mal mať na pamäti, aby ich obrátil svojou hybnou silou, tomu nevenovali pozornosť, keď čítali jeho diela. Naopak, s radosťou si opakovane prečítali jeho nové články ako vzory spasiteľskej literatúry, tak ako čítali evanjelium či prorokov. Poznal som jedného továrnika, miliónára, ktorý požíčieval peniaze na úrok, považujúc sa za tolstojovca. A tento prípad nebol výnimkou. Naopak, vyjadruje typický vzťah čítajúcej verejnosti ku kázňam. Čo viac povedať! Veď gróf Tolstoj nekáže vo svojom mene. Opakuje iba súčasným jazykom to, čo proroci a apoštoli učili pred tisíckami rokov. No ak európske národy, považujúc počas toľkých storočí Bibliu za svoju posvätnú knihu, nenaplnili jej odkaz, tak ako mohol gróf Tolstoj vážne dúfať, že jeho slovo urobí viac, ako slovo jeho učiteľov! Je zjavné, že jeho prísľub, „že to bude veľmi skoro“, ako i všetka vášeň jeho kázní, nepatrila skutočnému boju so zlom i nepravdou, ale k vlastným, čisto osobným úlohám. Preňho bolo nutné urobiť niečo nie mimo seba, nie pre druhých, ale nájsť pre seba cieľ, zadostučinenie, ktoré nenašiel vo svojich umeleckých dielach. *Vojna a mier*, majúca charakter úplnej celistvosti a uspokojenia, sa zmenila na *Annu*

Kareninová; Anna Kareninová, v prípade ktorej išlo o výtvar jednotného a spokojného ducha, sa zmenila na kázanie morálky. Je to už koniec? Kto to vie predpovedať? Možnože gróf Tolstoj ešte raz pozbiera sily a odvahu spáliť to, čo teraz uctieva, aby hlásal nové slovo. Teraz odmieta svoju predchádzajúcu umeleckú činnosť, ktorej sa niekedy oddával s takou úprimnosťou a vášnivnosťou. Nie je potrebná, nič nedokázala. Ale kázeň, na ktorú sa teraz spolieha, dokáže viac? A aké kritérium pre ľudskú činnosť potom predloží gróf Tolstoj? Teraz odmieta všetko umenie: i svoje i cudzie - na základe toho, že masy ho nepotrebujú. No ak i jeho kázeň neulahčuje postavenie masám, tak teda i ju je potrebné odmietnuť?

No vo vzťahu ku kázni gróf Tolstoj zjavne nepriznáva, aspoň zatiaľ, rovnaké meradlo, akým meria hodnotu iných literárnych žánrov. Kázeň je dobrá sama osebe, nezávisle od výsledkov, ktoré priniesla. V tomto zmysle možno povedať o každom umení, že je cenné. Podľa toho mu treba zadať rovnaké úlohy, aké si zabezpečila kázeň. Umelec, ktorý chce mať právo nazývať sa tým počestným menom, sa musí vo svojich dielach podrobiť dvom podmienkam: po prvé, písať tak, aby mu mohli všetci úplne rozumieť, a po druhé, nehovoriť o tom, čo ho zaujíma, ale iba o veciach, ktoré vzbudzujú v ľuďoch dobré city. Z tohto pohľadu gróf Tolstoj odsudzuje všetko súčasné umenie, začínajúc vlastnými dielami a končiac Shakespearom, Dantem, Goethem - nehovoriac už o menej známych a najmä novších spisovateľoch, na odsúdenie ktorých vo svojom stručnom repertoári cnostných nadávok nenachádza dostatočne silné vyjadrenie. Výnimku robí iba pri zopár dielach nemnohých spisovateľov. V tom obmedzenom zozname pozoruhodných učiteľov slova je zaujímavé vidieť meno Dostojevského - rovnakého Dostojevského, ktorého i Nietzsche nazýval svojim učiteľom. V skutočnosti Dostojevskij nespĺňa základnú podmienku, ktorú predložil gróf Tolstoj pre spisovateľov. Mužici ho nepochopia, pretože je pre nich príliš učený, tak ako i Shakespeare. Gróf Tolstoj si zjavne myslí, že na druhej strane Dostojevskij spĺňa, viac ako akýkoľvek iný spisovateľ, druhú podmienku: učí dobro. V tomto má gróf Tolstoj úplnú pravdu. Dostojevskij skutočne vo všetkých svojich dielach (čiastočne okrem *Zápiskov z mŕtveho domu*, ktoré osobitne vyzdvihuje gróf Tolstoj) nikdy nezabúda učiť dobro. No čím si mohol vtedy získať náklonnosť Friedricha Nietzscheho, pre ktorého bolo dobro približne tým, čo diabol pre Goetheho Grétu? Pochopiť prečo si Nietzsche i gróf Tolstoj cenili Dostojevského, znamená nájsť kľúč k objasneniu ich tak na prvý pohľad protirečiacich si filozofií. Preto sa zastavíme pri jednom z najcharakteristickejších a najviac preslávených diel Dostojevského, pri *Zločine a treste*.

Z ruského originálu ŠESTOV, L.: *Dobro v učeníi gr. Tolstogo i F. Nicše*. In: ŠESTOV, L.: *Izbrannyje sočinenija*. Moskva: Renessans 1993, s. 66 - 77 preložil Juraj Dragašek.

P o z n á m k y

[1] Český výber z Tolstého diela *Čo teda máme robiť?* neobsahuje všetky kapitoly. Pozri: TOLSTOJ, L. N.: *Co tedy máme dělat?*, s. 237 - 310 - pozn. prekladateľa.

[2] TOLSTOJ, L. N.: *Tak čto že nam delat?* In: TOLSTOJ, L. N.: *Izbrannyje publicističeskije statji. Sobranije sočinenij v dvadcati dvuch tomach. T 16*. Moskva: Chudožestvennaja literatura 1983, s. 291. Indickú bájkou o človeku, ktorému spadla do mora perla, preložil Tolstoj z francúzskeho zborníka o východnom folklóre (Paríž, 1859) pre svoju *Druhú ruskú čítanku* (1875). (TOLSTOJ, L. N.: *Vodjanoj i žemčuzina*. In: TOLSTOJ, L. N.: *Proizvedenija 1872 - 1886 gg. Sobranije sočinenij v dvadcati dvuch tomach. T 10*. Moskva: Chudožestvennaja literatura 1982, s. 89 - 90.) - pozn. vydavateľa
Český výber z Druhej ruskej čítanky neobsahuje túto indickú bájkou. Pozri: TOLSTOJ, L. N.: *Lidové povídky*. Přel. E. Moisejkenková - J. Čaha. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1962 - pozn. prekladateľa

[3] Dopln. L. Š. - pozn. prekladateľa.

[4] TOLSTOJ, L. N.: *Tak čto že nam delat?*, s. 387.

[5] S *Kritikou praktického rozumu* Kanta sa Tolstoj oboznámil v roku 1887 a bol „veľmi nadšený“ z „hlavnej tézy, ku ktorej dospel Kant, že naša sloboda je determinovaná mravnými zákonmi a je vecou

osebe (t.j. život sám)". (List N. N. Strachovovi zo 16. októbra 1887; TOLSTOJ, L. N.: *Izbrannyje pisma. Sobranije sočinenij v dvadcati dvuch tomach. T 19/20*. Moskva: Chudožestvennaja literatura 1984, s. 153). Podľa Tolstého *Kritika čistého rozumu* je iba „úvodnou polemikou s Humom k výkladu základných myšlienok“ *Kritiky praktického rozumu*. Ten, kto „všetku zásluhu“ vidí v prvej kritike „vôbec nevidí chrám, vybudovaný na čistine, ale vidí iba čistinu, vhodnú akurát pre gymnastické cvičenie. (Tamže.) V článku *Čo teda máme robiť ?* Tolstoj poznamenáva: „Kritika čistého rozumu bola prijatá vedeckou obcou; avšak kritika praktického rozumu, tá časť, ktorá obsahuje podstatu mravného učenia, bola odmietnutá.“ (TOLSTOJ, L. N.: *Tak čo že nam delať?*, s. 322.) „Kategorický imperatív“ Kanta Tolstoj stotožňoval s „najvyšším mravným náboženským zákonom“ pred požiadavkami ktorého zaniká i najvyšší pozemský súd. (List A. F. Konimu z 1. mája 1904; TOLSTOJ, L. N.: *Izbrannyje pisma*. s. 569). Vo vedomí Tolstého je meno Kanta neustále spojené v menom jeho antagonistu Nietzscheho: „úpadok všeobecnej úrovne rozumovosti“ vidí Tolstoj v tom, že „Kanta už nikto nepozná, poznajú Nietzscheho.“ (List E. Reichelovi z 2. marca 1907; TOLSTOJ, L. N.: *Izbrannyje pisma*, s. 612) – pozn. vydavateľa.

[6] Má na mysli Kantovu prácu *Prolegomena ku každej budúcej metafyzike, ktorá sa bude môcť nazývať vedou* (1783) – pozn. vydavateľa.

[7] Pozri: TOLSTOJ, L. N.: *Vojna a mier II*. Prel. R. Dvořáková-Žiaranová. Bratislava: Tatran 1980, s. 254 – pozn. prekladateľa.

[8] TOLSTOJ, L. N.: *Tak čo že nam delať?*, s. 358 – pozn. prekladateľa.

[9] Prvá časť ruského príslovia, ktorá hovorí o tom, že pri pohľade na prítomnosť a budúcnosť je potrebné nepripomínať si staré krivdy a nespravodlivosť, keďže to môže kaliť zrak. Druhá časť príslovia však hovorí o tom, že zabúdanie na minulosť robí človeka slepým. (Kto staroje pomjanet - tomu glaz von, a kto zabudet - tomu oba von.) – pozn. prekladateľa.